

ปีที่ ๓
ฉบับที่

วารสารวิชาการ

ศิลป์ปัตยกรรมวิถีสาน ๑๗

สถาศิลป์และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏแห่งประเทศไทย
(กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๖๕)
กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ศิลปวัฒนธรรม

อิสาน

Journal of Isan Arts and Culture

ภาพประกอบ :

www.royalparkrajapruek.org

www.facebook.com/MFUTODAY

www.madchima.org

วาระกรรมเกี่ยวกับ “ลำดวน” ในสังคมเมืองศรีสะเกษ

พ.ศ. ๒๕๘๒ - ๒๕๖๕

Discourse on "Lamduan" in Sisaket urban society 1939 – 2022

ธันยพงศ์ สารัตถน์^๑
Thanyapong Sararat

^๑ อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบวิชาการเกี่ยวกับ “ลำดวน” ในฐานะพืชสำคัญในวัฒนธรรมของสังคมเมืองศรีสะเกษในช่วง พ.ศ.๒๔๘๒ – ๒๕๖๕ ดอกลำดวนเป็นดอกไม้ประจำชาติในยุคสร้างชาติใหม่ของราชอาณาจักรกัมพูชาที่มีพรmorphotactic ที่มีความสวยงามและน่าทึ่ง จากการศึกษาพบว่าในสมัยโบราณถึงสมัยสร้างชาติ วิชาการจะแสดงลักษณะของดอกลำดวนมีความผูกพันกับวิถีชีวิตคนศรีสะเกษ มาช้านานตั้งแต่ก่อน พ.ศ.๒๔๘๒ เท็นได้จากภาพสักที่ดอกลำดวนและต้นลำดวนเป็นองค์ประกอบและมีมากตามปราสาททิ hin และนิทานพื้นบ้านในวัฒนธรรมเขมรที่เล่าสู่กันฟังจนกลายเป็นชื่อบ้านนามเมืองคือ บ้านปราสาทสีเหลี่ยมโคลอกลำดวน เมืองศรีนครลำดวน บ้านดาวใหญ่ รวมถึงชื่อสกุล “ลำดวน” เป็นต้น อันบ่งบอกถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในประเทศไทย สะท้อนถึงในอดีตอาณาบริเวณบ้านเมืองศรีสะเกษที่มีต้นลำดวนขึ้นอย่างตามธรรมชาติเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งใน พ.ศ.๒๔๘๒ – ๒๕๒๕ ดอกลำดวนเป็นดอกไม้ปรากฏในตราธงชาติเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งใน พ.ศ.๒๔๘๒ – ๒๕๒๕ ดอกลำดวนเป็นต้นที่มีความงามและน่าทึ่ง ทำให้เป็นจิตวิญญาณของท้องถิ่นและต้นไม้ดอกไม้ประจำชาติ และความโดดเด่น ดังกล่าวทำให้ดอกลำดวนเป็นดอกไม้ทูลเกล้าฯ ถวายแดerrัชกาลที่ ๙ และสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวงในคราวเสด็จประพาਸเมืองศรีสะเกษ พ.ศ.๒๔๘๘ ทำให้วิชาการเกี่ยวกับ “ลำดวน” ในสังคมเมืองศรีสะเกษแพร่หลายมากขึ้น โดยเฉพาะการเปิดพื้นที่ของสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ศรีสะเกษที่มีต้นลำดวนเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติกว่าสี่หมื่นต้นให้กลายเป็นพื้นที่สาธารณะใน พ.ศ.๒๕๒๕ ระหว่าง พ.ศ.๒๕๒๕ – ๒๕๓๐ มีการสร้างวิหารที่มีต้นลำดวนขึ้นอย่างจำนวนมาก ทำให้การสื่อความหมายเรื่องดอกลำดวนเป็นไปอย่างแพร่หลายมากขึ้น มีการส่งเสริมการปลูก เป็นต้นไม้ที่รักษาที่ ๑๐ ทรงปลูกใน พ.ศ.๒๕๓๐ และเมื่อมีการจัดการศึกษาอย่างเป็นทางการ “ลำดวน” กลายเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิศาสตร์ท้องถิ่นเกี่ยวกับชื่อบ้านนามเมืองในอดีต ผนวกกับการสร้างวิหารที่มีต้นลำดวนเป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน ทำให้เรื่องราวของลำดวนเป็นที่รู้จักแพร่หลาย เช่น การพัฒนารูปหลักษณ์ของขนมดอกลำดวน มาลัยดอกลำดวน ลำดวนดอกไม้ประจำชาติวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ และถูกเน้นย้ำในคริสต์ศาสนสถานที่เพียบพร้อมด้วยความงามทั้งกายและจารยาเมรยาท เป็นลวดลายผ้าแส่วทวาย เป็นฉล่องพระองค์ของกรมสมเด็จพระเทพรัตนฯ ใน พ.ศ.๒๕๒๗ และผ่านงานสถาปนาจังหวัด ๒๓๙ และ ๒๓๙ ปีศรีสะเกษ ใน พ.ศ. ๒๕๖๓ และ ๒๕๖๔ ตามลำดับ ในเรื่องผ้าทอลายดอกลำดวน ผ้าศรีลำดวน รวมถึงเครื่องประดับและสัญลักษณ์ที่มีดอกลำดวนเป็นส่วนประกอบ เช่น มงกุฎมิสแกรนด์ศรีสะเกษ ลวดลายและสัญลักษณ์รูปดอกลำดวนประดับตามอาคารสถานที่ ชื่อเฉพาะ ชื่อสินค้า ชื่อบ้านนามเมืองต่างๆ เป็นลวดลายในมาลัยชื่อพระราชวายสเมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพัชริติยาภาฯ

ในพิธีพระราชทานบวชญาติ พ.ศ.๒๕๖๕ และได้รับการสื่อความหมายผ่านสื่อบันเทิงหลายรูปแบบ เช่น วรรณกรรม ภาษาพนตร ละคร เพลง เหล่านี้ล้วนได้รับความนิยมต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้คุณศรีสะเก่ายังผูกโยงล้ำดวนเข้ากับปราสาทหิน ซึ่งเป็นจิตวิญญาณท้องถิ่น ทำให้ต้นล้ำดวนยังมีความสำคัญมากขึ้นไปอีก ถือได้ว่าเป็นวิหารที่ได้รับการยอมรับจากคนท้องถิ่นโดยสมบูรณ์อันมีส่วนในการสร้างสำนึกรักภูมิท้องถิ่นได้อีกด้วยหนึ่ง สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของ “ล้ำดวน” ในวัฒนธรรมเมืองศรีสะเกาได้เป็นอย่างดี ล้ำดวนจึงไม่ใช่แต่สิ่งที่อยู่ภายใต้กำแพงนั้นๆ เท่านั้น หากแต่ล้ำดวนยังมีส่วนในการประกอบสร้างวัฒนธรรมและทำหน้าที่ทางสังคมด้วย

คำสำคัญ : ล้ำดวน, วัฒนธรรม, สังคมเมืองศรีสะเกา, คติชนวิทยา

Abstract

This article aimed to analyze the discourse patterns concerning "Lamduan" as an important plant in the culture of Sisaket urban society during 1939 – 2022. Lamduan is the national flower of the new nation-building era of the Kingdom of Cambodia, bordering the southern province of Sisaket. From the study, it was found that during the traditional period to the creation of the nation, the mainstream discourse of the Lamduan flower has long been associated with the way of life of the Sisaket people since before 1939. It can be seen from the carvings that depict Lamduan flowers and Lamduan trees as a composition as well, and many Lamduan trees along the stone castle and folk tales in Khmer culture that have been told to each other until it has become the name of the city, namely Ban Prasat Si Liam Khok Lamduan, Muang Sri Nakhon Lamduan, Ban Duan Yai, including the surname "Lamduan", etc. This indicated the Khmer ethnic group of Thailand, which reflected the past in the area of Sisaket, where many Lamduan trees grew naturally. Until 1939 - 1981, the Lamduan flower was a flower that appeared in government seals and slogans of Sisaket Province which was a Khmer castle and Lamduan flowers, considered the spirit of the local people and the provincial flower tree. Such outstandingness made Lamduan flowers to be presented to His Majesty King Rama IX and His Majesty King Bhumibol Adulyadej during his visit to Sisaket in 1955, making the discourse about "Lamduan" in Sisaket society more widespread; particularly, the opening of the area of Somdet Phra Srinagarindra Sisaket Park with more than forty thousand Lamduan trees naturally occurring into a public area in 1981. Between 1981 and 1988, there was a discourse about being the first Somdet Phra Sari Nakarin Park in Thailand with many Lamduan trees, making the interpretation of Lamduan flowers more widespread. There was a promotion of planting. It was a tree planted by King Rama X in 1987, and when formal education was held, "Lamduan" had become part of the study of local history, culture and geography about the names of cities in the past. The study of history, culture and local geography concerning the names of cities in the past, combined with the creation of discourses, promoted the Lamduan Flower Festival to be the province's annual festival every year since 1988 until the present. Making the story of Lamduan widely known, such as the development of the appearance of Lamduan dessert, Lamduan Malai, Lamduan as a flower of Sisaket Rajabhat University. And it was highlighted in the first half of 2017 in the show "Civilization of Faith, Sri Pruittthesara Mantra", referring to the Khmer noble

women who possessed both physical and ethical beauty, the pattern of the shawl cloth that was presented as the royal dress of the Princess Maha Chakri Sirindhorn in 2019 and through the establishment of the province in 238 and 239 years of Sisaket in 2020 and 2021, respectively; in the matter of Lamduan woven cloth, Sri Lamduan cloth, including ornaments and symbols containing Lamduan flowers, such as the crown of Miss Grand Sisaket, patterns and symbols of Lamduan flowers decorated in buildings, places, specific names, product names, names of various towns and cities, patterns in the wreath of honor to Her Royal Highness Princess Bajrakitiyabha at the graduation ceremony 2022, and it had been conveyed through various forms of entertainment media such as literature, movies, dramas, songs. All of these have continued to be popular today. In addition, the people of Sisaket also associate Lamduan with Prasat Hin, a local spirit, making the Lamduan tree even more important. It can be regarded as a discourse that has been completely accepted by the local people, which contributes to building a sense of local conservation in another way. All of which show the importance of "Lamduan" in the culture of Sisaket city very well. Lamduan is not only something that provides four factors to human beings, but Lamduan also plays a part in building culture and performing social functions.

Keywords: Lamduan, culture, Sisaket urban society, folklore

วาระกรรมเกี่ยวกับ “ลำดวน” ในสังคมเมืองครีสต์ศาสนา พ.ศ. ๒๕๖๗ - ๒๕๖๘

รัชยพงศ์ สารรัตน์

บทนำ

คนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผู้พื้นที่นี้ไม่เคยไม้น้ำตั้งแต่ครั้งอดีตกาลเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดีที่มีลวดลายพื้นธุรกิจชาติ ภพนาอัปสราทัดดอกลำดวนและภาพลักษณ์ดอกไม้ต่างๆ แม้ไม่ทราบว่าเป็นพืชชนิดใด หากแต่ทวยสะท้อนให้เห็นถึงความละเอียดอ่อนภายในจิตใจและความผูกพันใกล้ชิดกับธรรมชาติและคนในวัฒนธรรมเขมรได้เป็นอย่างดีซึ่งดอกไม้ คือ สิ่งมีชีวิตที่สร้างสรรค์สีสันความสวยงามให้แก่โลก ส่งผลต่อจิตใจและอารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ ให้ความรู้สึกสดชื่น เป็นบาน มีชีวิตชีวาและอบอุ่น นอกจากความงามทางกายภาพแล้ว ดอกไม้ยังมีความผูกพันกับมนุษย์ในทางคติความเชื่อ ศิลปวัฒนธรรมของแต่ละชนชาติ เช่น ดอกไม้ไข่ในพิธีกรรมทางศาสนาที่มีความหมายแห่งเชิงบวก คือ สือถึงความดีงาม ความอิ่มเอิน ความเป็นสิริมงคล หรือในบางชนิดใช้ในความหมายเชิงลบ เช่น นิยมใช้ในพิธีไว้อาลัยศพเพื่อสื่อในความหมายถึงความโศกเศร้าอ้าย (ส.พลายน้อย ๒๕๔๔: ๑๕ และ ส.พลายน้อย ๒๕๖๐: ๒๓) อย่างไรก็ตีกล่าวได้ว่า ธรรมชาติสร้างดอกไม้เป็นของขวัญสำหรับมวลมนุษย์ ดอกไม้จึงเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่มนุษย์ชื่นชม เสมือนเครื่องขัดเกลาจิตใจที่เคร้าหม่องให้กลับผ่องใสขึ้น และเรายังใช้ดอกไม้เป็นตัวแทนสื่อความรู้สึกต่อ กันตามทัศนคติ ความหมายแห่งของดอกไม้แต่ละชนิด การที่ได้ชื่นชมความงามของดอกไม้จะทำให้เกิดความรู้สึกผูกพัน ทึ่งยั่งสามารถถ่ายทอดความรู้สึกของมนุษย์ได้ (บุญย์ นิลเกษ ๒๕๒๓: ๖๕) โดยงานวิจัยทางด้านวัฒนธรรมศาสตร์ชี้ให้เห็นว่า ดอกไม้มีความสัมพันธ์ กับวิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละช่วงเวลา เช่น งานของสนั่น ธรรมริ (๒๕๖๑) เรื่อง “ดอกไม้ล้านนา : ศรัทธาและความหมาย” ชี้ให้เห็นว่า การใช้ดอกไม้ของชาวล้านนาใช้ได้ในหลายบทบาทและหน้าที่โดยเฉพาะเป็นไปในสิ่งที่ต้องอยู่บนฐานของความเคารพ ความศรัทธา พิธีกรรม ตลอดจนความเชื่อที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและสังคมเป็นส่วนใหญ่

ท้องถิ่นนี้ฯ ในสังคมไทยต่างมีความสัมพันธ์กับเรื่องราวของดอกไม้ เช่น กัน ในที่นี่จะกล่าวถึงวาระกรรมเกี่ยวกับดอกลำดวนที่เป็นส่วนหนึ่งของภพในไปสเตอร์ภาพยนตร์ “บุพเพสันนิวาส ๒” โดยนางเอกของเรื่องอย่างเบลล่าได้ถือ “ดอกลำดวน” พร้อมข้อความในภพว่า “ดอกลำดวนแทนความรักที่ยั่งยืน” ซึ่งเป็นประเด็นให้ชาวบ้านพูชาเข้ามาทั้งตั้งว่า ดอกลำดวนหรือการร้อมดาว เป็นดอกไม้ประจำชาติของกัมพูชา ควรใช้ดอกคุณซึ่งเป็นสัญลักษณ์ประจำประเทศไทยแทนประเด็นดังกล่าวหากมองในบริบทวัฒนธรรมร่วมที่มีต่อกันมานานประจำเดนช้อกเลียงดังกล่าว คงไม่เกิดขึ้น แต่จากวิวัฒน์เรื่องนี้ในช่วงปลายเดือนกรกฎาคม ๒๕๖๕ ที่ผ่านมาได้ส่งผลให้ประเด็นข้อถกเถียงเรื่อง “ดอกไม้” ในฐานะสัญลักษณ์ประจำชาติกลายเป็นความผิดปกติ และเป็นปัญหาหนึ่งของสังคมไทยและความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ในปัจจุบัน วิชากรรมเกี่ยวกับดอกลำดวนในสังคมไทยและสังคมเมืองศรีสะเกษกล่าวถึงต้นไม้ยืนต้นอายุ เป็นดอกไม้แห่งผู้สูงอายุ ซึ่งสัมพันธ์กับดอกลำดวนในหนังบุพเพสันนิวาส ๒ ที่สื่อถึงความรักอันยั่งยืนระหว่างพระเอกนางเอก และดอกลำดวนยังเป็นดอกไม้พระราชทานให้เป็นดอกไม้ประจำจังหวัดศรีสะเกษ และยังเป็นดอกไม้ประจำมหาวิทยาลัยมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ อีกด้วย โดยเมื่อมีการจัดการศึกษาอย่างเป็นทางการ ดอกลำดวนจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ของเมืองศรีสะเกษ มีการออกแบบลายพื้นโดยใช้ดอกลำดวน ดอกไม้ประจำจังหวัดศรีสะเกษ มาเป็นแรงบันดาลใจ และยังได้รับการสื่อความหมายผ่านสื่อบันเทิงหลากหลายรูปแบบ เช่น วรรณกรรมภาพนิทรรศ์ ละคร กวีนิพนธ์ เพลง ตราสัญลักษณ์ เหล่านี้ล้วนได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

การทำความเข้าใจระบบความหมายที่สัมพันธ์กับดอกลำดวนในสังคมเมืองศรีสะเกษ ต้องศึกษาวิเคราะห์จากหลักฐานเกี่ยวกับความคิดความเชื่อต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ โดยเฉพาะในวรรณกรรม และกวีนิพนธ์ของกัมพูชาที่มีพร懵ແಡນติดกับจังหวัดศรีสะเกษในด้านศิลป์ รวมถึงบันทึกและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับดอกลำดวนที่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมอื่นๆ ที่มีลักษณะของการสื่อความหมายที่แพร่หลายอยู่ในสังคมเมืองศรีสะเกษตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เพื่อที่จะชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของวิชากรรม การสื่อความหมายเรื่องดอกลำดวนในวัฒนธรรมเมืองศรีสะเกษที่มีหลักฐานเพียงไม่กี่ชิ้นที่กล่าวถึง เรื่องราวของดอกไม้ชนิดนี้อย่างจริงจัง

อย่างไรก็ตามความเข้าใจเรื่องดอกไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ร่วมระหว่างไทยกับกัมพูชาคงเป็นความเข้าใจที่แยกส่วน เป็นเรื่องที่อาจส่งผลต่อประเด็นความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านที่เมื่อคราวจะนำมาพูดหรือหยิบยกมาเป็นประเด็นถกเถียงทางวิชาการอย่างจริงจัง ในแห่งหนึ่งแวดวงวิชาการ บางแขนงยังคงผลิตข้อความเชื่อว่า ดอกลำดวนเป็นดอกไม้ประจำชาติในตานานของชาวกัมพูชา เพียงชาติเดียว ซึ่งการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในประเด็นการก่อตัวและการปรับเปลี่ยนของวิชากรรมที่เกี่ยวข้องกับดอกลำดวนในสังคมเมืองศรีสะเกษตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๘๒-๒๕๖๕ น่าจะช่วยให้เข้าใจถึงผลลัพธ์และการวางรากฐานความเข้าใจของดอกลำดวนในสังคมเมืองศรีสะเกษ อย่างเป็นระบบ ตลอดจนเข้าใจถึงประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเมืองศรีสะเกษในอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งดอกลำดวนถือเป็นภาพลักษณ์ใหม่ที่สื่อถึงความงามของเมืองศรีสะเกษและมีการผลิตข้าวแพลักษณ์ ดังกล่าวอย่างต่อเนื่องผ่านสื่อการรับรู้ร่วมสมัย ผลงานให้ความเป็นต้นไม้และดอกไม้กล腴เป็นหนึ่งในพืชสำคัญที่มีบทบาททางศรีสะเกษรับรู้มากที่สุดก徂ลหนึ่ง และการศึกษาครั้งนี้เป็นการสร้างองค์ความรู้ระหว่างไทย-เขมรศึกษา ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการอยู่ร่วมกัน เพราะไทยกับเขมรเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่มีพร懵ແଡນติดกัน การทำความเข้าใจกันจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ไม่อาจละเลยได้

งานเขียนนี้เกี่ยวข้องกับดอกลำดวนในวัฒนธรรมเขมรหรือวัฒนธรรมไทยนั้นส่วนใหญ่เป็นงานค้นคว้าวิจัยทางวิชาการที่สำรวจพบมีเพียง ๓ เรื่อง คือ งานวิจัยของ ชาญชัย คงเพียรธรรม (๒๕๕๗) เรื่อง “การศึกษาพืชสำคัญในวัฒนธรรมเขมร” เป็นการศึกษาพืชสำคัญในวัฒนธรรมเขมรโดยภาพรวม อย่างกว้างๆ ซึ่งงานวิจัยนี้เป็นพื้นฐานความรู้ที่ทำให้ทราบถึงว่าสังคมเขมรนั้นมีพืชชนิดใดบ้างเป็นพืชสำคัญ ซึ่งลำดวนเป็นพืชสำคัญที่เกิดขึ้นในยุคสร้างชาติใหม่ของเขมร และลำดวนเป็นต้นไม้ประจำชาติ ความหมายเจาะจงหมายถึงสถารีขาเขมรที่เพียบพร้อมด้วยความงามทั้งทางกายและจารยาภรณ์

ซึ่งงานนี้ทำให้ได้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพิชสำคัญในวัฒนธรรมเขมรและยังมีความเกี่ยวเนื่องกับพิชสำคัญในท้องถิ่นศรีสะเกษเข่นกัน และงานของชาญชัย คงเพียรธรรม (บรรณาธิการ) (๒๕๖๔) เรื่อง “ก้อมรองผกา มาลัยดอกไม้ในวัฒนธรรมเขมร” ที่ให้ความสำคัญกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ควรค่าแก่การบูรณะในวัฒนธรรมเขมร เช่นเดียวกับงานของชาనนท์ ไชยทองดี (๒๕๖๑) เรื่อง “การสืบความหมายจากเรื่องเล่าของต้นไม้สำคัญในชุมชนพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ” ซึ่งทำให้ได้ความรู้พื้นฐานเชิงคุณค่าเกี่ยวกับต้นไม้ท้องถิ่นในจังหวัดศรีสะเกษ รวมถึงต้นลำดวนได้ และผู้เขียนได้ศึกษาวิธีการวิจัยเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องนี้ ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้ถือเป็นบริบทที่เกิดขึ้นในสังคมเมืองศรีสะเกษและสามารถพัฒนาองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาดังกล่าวในรูปแบบรถทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

๑. เพื่อศึกษาถึงการก่อตัวและการเปลี่ยนแปลงวาระกรรมเกี่ยวกับ “ลำดวน” ในสังคมเมืองศรีสะเกษ
๒. เพื่อแสดงให้เห็นปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลถึงวาระกรรมเกี่ยวกับลำดวน

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เริ่มต้นศึกษาใน พ.ศ. ๒๕๒๒ เป็นปีที่รัฐบาลกำหนดเครื่องหมายประจำจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งส่งผลต่อการสืบความหมายเรื่องดอกลำดวนไปในวงกว้างขึ้น และวาระกรรมเรื่อง “ลำดวน” ในเมืองศรีสะเก่ายังคงดำเนินต่อเนื่องถึงปัจจุบัน

สมมติฐาน

ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศตั้งแต่อดีต นโยบายของรัฐใน พ.ศ. ๒๕๒๒ และการขยายตัวของสื่อประเภทต่างๆ บริบทเหล่านี้ได้ส่งผลให้เกิดวาระกรรมเรื่องดอกลำดวนของเมืองศรีสะเก่ายในรูปแบบต่างๆ

วิธีการศึกษา

ศึกษาโดยรายหัวจากเอกสารชนิดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องดอกลำดวน และการลงพื้นที่ภาคสนามในพื้นที่ที่มีต้นลำดวน และสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติม และนำเสนอโดยใช้ระบบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้เข้าใจถึงการปรับเปลี่ยนของวาระกรรมเรื่องดอกลำดวนในสังคมเมืองศรีสะเกษ
๒. ทำให้เห็นถึงปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อวาระกรรมเกี่ยวกับดอกลำดวนในสังคมเมืองศรีสะเกษ

ผลการศึกษา

๑. วิชากรรมเกี่ยวกับ “ลำดวน” ในสังคมเมืองศรีสะเกษก่อน พ.ศ. ๒๕๔๒

ลำดวน เป็นไม้วงศ์เดียวทับไม้ดอกหอมที่รู้จักกันดีที่ลายชนิด เช่น บริษัทภาร์ นມแมว สายหยุด เป็นต้น เป็นไม้ต้นขนาดเล็กถึงขนาดกลาง พบรากอนอยู่ท่า่ไปในภาคกลางถึงภาคเหนือ ทางภาคเหนือเขาเรียกไม้นี้ว่า “หอมนวล” เป็นไม้ที่รู้จักกันดีและนิยมปลูกกันมานานถึงกับเจริญป่าทั่ว ของดอกมาทำเป็นขนมและเรียกว่า “ขนมดอกลำดวน” ส่วนต้นลำดวนเป็นไม้ต้นขนาดเล็กถึงขนาดกลางสูงถึง ๕-๑๐ เมตร มีรากที่ยาว เป็นไฟล์ และแตกแขนงเป็นลำต้นใหม่จำนวนมากต่อไปได้เรื่อยๆ จึงขึ้นเป็นดงหนาแน่น เป็นพรรณไม้ที่แตกกิ่งก้านสาขามาซื้อต่างๆ ของลำต้น เรือนยอดเป็นพุ่มแน่นทึบ ใบเป็นรูปรีแกมขอบขนาน ใบเดี่ยวแต่เรียงสลับไปตามกิ่งในรากน้ำเดียว กอน ขอบใบเรียบปลายแหลม โคนมน พื้นหน้าใบสีเขียวเข้ม หลังใบสีเขียวอ่อน ดอกเป็นสีเหลืองนวล เป็นดอกเดียวออกที่ช่อดอกตามปลายกิ่ง กลีบดอกหนาและแข็งเรียบซ้อนกันเป็น ๒ ชั้น ชั้นละ ๓ กลีบ เวลาดอกบาน กลีบชั้นนอกจะหงอกออก แต่ชั้นในประบกเข้าหากัน ดอกส่งกลิ่นหอมช่วงเย็นถึงเช้าวันรุ่งขึ้น ส่วนตูด ออกรากจะบานช่วงต้นร้อนประมาณเดือนมีนาคมถึงเมษายน ผลกลมเล็ก ปลายผลแหลม ผิวเรียบเกลี้ยงสีเขียว เป็นต้นไม้ที่ชอบความแห้งแล้ง มีอายุยืนยาว เป็นไม้ชนิดไม่ผลัดใบ จึงทำให้บริเวณสวนมีความร่มรื่นและชุ่มชื้นตลอดเวลา (พัฒน พิชาน ๒๕๔๐: ๗ และ ปิยะ เฉลิมกลิ่น ๒๕๔๒: ๖-๗) เวลาเมื่อต้องให้ดอกเต็มต้น มีกลิ่นหอมแรง ชอบแพร่ เข้ากันว่าบ้านใดปลูกต้นไม้นี้จะมีต่อคันคิดถึง คนในบ้านใจเย็นแจ่มใส อารมณ์ดี และอาจนิยามถึงผู้หญิงได้ด้วย ดังกวีพินธ์ที่ว่า “ลำดวนชวนให้รักขอหักก่อน อยากอุดอ้อนเก็บดมดอกสาย ดอกสีเหลืองหอมชื่นรื่นราวย กลีบชูช่วยให้ดูเด่นเห็นวิไล” (ศรีเรือน แก้วกังวาน ๒๕๖๓: ๑๑)

นอกจากนี้ยังปรากฏในวรรณคดีขันช้างชุมแพน ตอนนางวันทองหนีไปกับขุนแพนว่า “ลำดวนเอ่ยจะด่วนไปก่อนแล้ว เกดแก้วพิกุลย์สุนสี จะรอยร่างห่างสิ้นกลิ่นมาลี จำปีเอี่ยกีปีจะมาพบที่มีกลิ่นก็จะคลายหายห้อม จะพลดอยต่อมหงส์ห้อม เห้อกันว่าบ้านได้ปลูกต้นไม้นี้จะมีต่อคันคิดถึงคนในบ้านใจเย็นแจ่มใส อารมณ์ดี และอาจนิยามถึงผู้หญิงได้ด้วย ดังกวีพินธ์ที่ว่า “ลำดวนชวนให้รักขอหักก่อน อยากอุดอ้อนเก็บดมดอกสาย ดอกสีเหลืองหอมชื่นรื่นราวย กลีบชูช่วยให้ดูเด่นเห็นวิไล” (ศรีเรือน แก้วกังวาน ๒๕๖๓: ๘) อีกทั้งเป็นต้นไม้ที่ปลูกง่ายทนทานต่อแมลงและโรคต่างๆ ได้เป็นอย่างดี (อนุพงษ์ พันธุ์ประเสริฐ, ๒๕๔๐: ๕๖) ซึ่งคนเชมรในราชอาณาจักรกัมพูชาและคนเชมรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในอาณาริเวณบ้านเมืองศรีสะเกษที่เดิมผูกพันกับดอกลำดวนมานานแล้ว เป็นอย่างมากในพื้นที่และเป็นส่วนหนึ่งของเขตเชมรป่าดง (ศรีศักร วัลลิโภดม ๒๕๓๓: ๔๓) เห็นได้จากในอดีตประมานพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ข้อเมืองลำดวนปราภูอยุบันจากรักปราสาทพระวิหารหลักที่ ๒ ว่า “ทิศหรดีติดดินแคนดงลำดวน ทิศปัจจิมและทิศพายัพติดดินแคนอิศวารครัวทิศอุดรือสานติดดินแคนดงลำดวน การติดดินแคนเหล่านี้ล้วนแต่มีหลักเขตล้อมรอบ (สุริยาณุ สุสวัสดิ์ ๒๕๔๐: ๗๔-๗๕) จึงรู้ว่าต้นไม้ชนิดนี้เกิดขึ้นตามธรรมชาติตั้งแต่ในอดีตแล้ว ซึ่งการที่มีต้นลำดวนและดอกลำดวนมากนี้เองตามที่เออเจียน แอมอนิเย กล่าวว่า “ชากรอญอยู่ท่ามกลางต้นลำดวนและถนนที่มุ่งตรงขึ้นเขาไปปราสาทพระวิหาร และปราสาทบ้านกำแพง สองข้างทางการดาษไปด้วยต้นลำดวน พอเวลาเย็นของเดือนห้าเดือนหก ลำดวนจะอุดอกดอกบานสะพรั่ง ส่งกลิ่นหอมฟุ่งตกลบไปทั่ว

บริเวณนี้ทำให้ทางไปยังปราสาทหินเป็นเส้นทางที่จะนำไปสู่สรวงสรรคชั้นดุสิต” (ເອງເຈີນ ແມ່ນອນໄຍ ແກ້ວມະນຸດ: ໜ້າ-ໜ້າ) จากความสำคัญดังกล่าวทำให้ปร่างของดอกคำดาวและต้นลำดาวลูกสักเป็นส่วนหนึ่งของปราสาทหินหลายแห่ง โดยเฉพาะในพื้นที่ของจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ (ຕົຊີ ສາරະຍາ ແກ້ວມະນຸດ: ໨໔ ແລະ ອັຮນັກດີ ກິ່ມມະນຸດ: ໨໕໔໔: ໤ໍ) ซึ่งแสดงถึงการแพร่หลายของอารยธรรมเขมรในดินแดนประเทศไทย เรื่องเส้นทางการติดต่อระหว่างบ้านเมืองโบราณในดินแดนประเทศไทยและอาณาจักรเขมรโบราณ หรือเรื่องการเจริญขึ้นของศาสนาพราหมณ์-อินดูและพุทธศาสนา ที่แพร่หลายมาจากการกัมพูชา เพราะโบราณสถานในวัฒนธรรมเขมรที่พบเป็นศาสนสถานที่สร้างขึ้นเพื่อรับใช้ศาสนาก็สันนิษฐานว่าเรื่องความสำคัญและความรุ่งเรืองของชุมชนหรือบ้านเมืองโบราณ ชุมชนใด หรือบ้านเมืองใดมีการก่อสร้างปราสาทขนาดใหญ่ย่อมแสดงให้เห็นถึงความสำคัญและความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของบ้านเมืองนั้นๆ (ศิริรัตน์ ห้อมหวาน ๒๕๖๑: ๒๕) ขณะเดียวกันก็ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของดอกคำดาวและต้นลำดาวที่ลักษณะและประภูมิอยู่ตามปราสาทหินและเป็นต้นไม้ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติตัวwise เช่นกัน

นอกจากหลักฐานจากการผลักตามประสาททินแล้ว สิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างดอกคำดาวนกับคนเขมร และคนไทยคือ ในเนื้อหาและภาพประกอบของนิทานพื้นบ้านเขมรที่ถือเป็นเรื่องเล่าที่สืบทอดต่ำงๆ กันมาจนถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง (ประคง นิมมานเหมินท์ ๒๕๕๑: ๙) เช่น หมวดนิทานสัตว์ (Animal Tales) ที่มีเรื่องราวกี๊กับต้นคำดาวและดอกคำดาวมากที่สุด ซึ่ง พระยุร ทรงศิลป์ ได้แปลนิทานพื้นบ้านเขมร พบว่ามีนิทานที่มีดอกคำดาวและต้นคำดาวเป็นฉากของเรื่องอยู่ ๑๙ เรื่อง คือ ๑) คนสองคนอยู่บ้านใกล้กัน (ชาກ) ๒) คนสีคัน (พระไม้ต้นคำดาว) ๓) พ่อตาเลือกลูก夷 (พื้นต้นคำดาว) ๔) เสือแพ็ปัญญาคากคากและเต่า (ชาກ) ๕) เสือ ลิง และกระต่าย (ชาກ) ๖) เต่าและลิง (ชาກ) ๗) ชายที่เกียจมีภาระติด (ชาກ) ๘) ตาจันทร์เสี้ยว (ชาກ) ๙) อันตรายจากฤทธิ์อัสดร (กล่าวห้อมของดอกคำดาวในพิธีกรรม) (พระยุร ทรงศิลป์ ๒๕๕๕: ๑-๒๑๕) ๑๐) ประเพณีการเม้าjarย์ถือฤกษ์ยาม (พวงมาลัยคำดาวเป็นเครื่องหอมให้เดิมให้อายุยืน) ๑๑) เจ้าพ่อพันธ์สวัสดิ์ (ชากรินป่า) (พระยุร ทรงศิลป์ ๒๕๕๕: ๑-๒๑๐) ๑๒) ชายทั้งสีคันเรียนศิลปศาสตร์ (คำดาวเป็นต้นไม้ที่ถูกใช้ทดสอบในการเรียน คือ ถูกใช้นำมาทำเป็นรูปร่างต่างๆ) ๑๓) ชายสีคันเดินหาหมูบ้านเพื่อปลุก精神พร้าว (ชาກ) ๑๔) ชายสองคนตัดต้นไม้ทำกับดัก (ต้นคำดาว) ๑๕) ชายสองคนกิตติอุบัติเหตุ (ไม่คำดาวข้ามคล่อง) ๑๖) ชายสองคนไปล่าสัตว์ (ป่าคำดาว) ๑๗) หวานใช้คืนด้วยหวาน หม้อดินใช้คืนด้วยหม้อดิน (หวานหนึ่งเข้าป่าคำดาว) ๑๘) ลิงปิ莫iyพระมงกุฎ (ราชาเสด็จไปประพาสป่าที่เต็มไปด้วยต้นคำดาว) (พระยุร ทรงศิลป์ ๒๕๕๕: ๑-๑๗๓) ส่วนงานของวิเชียร เกษปะรุ่ม (๒๕๕๕: ๕-๒๑) ได้เรียนเรียนนิทานพื้นบ้านของประชาคมอาเซียน ในส่วนของกัมพูชา มี ๒ เรื่อง และมีนากป่าที่มีต้นคำดาวทั้งคู่คือเรื่อง กงເីយនបុរុម្ខ្មាកំបែង และกำเนิดโลมา และงานของสតุ សិរិន (๒๕๖๐: ๑-๑๖๐) เรื่อง นิทานพื้นบ้านเขมร ได้พบว่ามีนิทานที่มีต้นคำดาวและดอกคำดาวเป็นฉากของเรื่องอยู่ ๒๑ เรื่อง ได้แก่ ๑) เต่ากับลิง (ชาກ) ๒) กำเนิดฟ้าผ่า (ชาກ) ๓) คนหัวล้านทั้ง ๔ คน (ชาກ) ๔) หนูม้าปีกเมีย (ชาກ) ๕) นกกระจากขาซ้าง (ชาກ) ๖) ผู้หญิงชื่อสัตต์ (ชาກ) ๗) ชายผู้ทำยาแก้พิษ (ชาກ) ๘) คนโลภ (ชาກ) ๙) ภารชาญาณเจาหนิง (ชาກ)

(๑) เศรษฐีใจโลภ (ชา ก) (๑) ผู้ชายสองคนอยากนองต่องกลาง (ชา ก) (๒) คนคิดมาก (ชา ก)
 (๓) ชายขี้เกียจ (ชา ก) (๔) หมายจึงจอก (ชา ก) (๕) รูปภาพของเมีย (ชา ก) (๖) คนไม่ทั้ง ๔ คน (ชา ก)
 (๗) งูเงยกอง (ชา ก) (๘) คนอยู่บ้านติดกัน (๙) (๙) ชายหาปุ (ชา ก) (๑๐) มารยาผู้หญิง (ชา ก)
 (๑๑) คนตาบอดกับคนพิการ (ชา ก) นอกจากนี้ยังมีนิทานพื้นบ้านในจังหวัดสุรินทร์-ศรีสะเกษ (๒๕๓๗: ๑๙๗) รวบรวมโดยศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ วิทยาลัยครุสุรินทร์ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวนเรื่องคือ
 ต้นลำดวนและดอกลำดวนอีก (๒ เรื่อง คือ ๑) เนียงเยียดรา (นางเยียดรา)(ชา ก) (๒) รึงตะนานกอนต้ม
 แรย์ซอ (ตำนานลูกช้างเผือก)(ชา ก) (๓) รึงแพ็ปปวน (ผัวเมียกับพระครู) (ชา ก) (๔) รึงอาจารปั๊ดแดง
 (อาจารย์หวานหาย)(ชา ก) (๕) รึงขมจุลลาจ (ผีกลัว)(ชา ก) (๖) รือแย้ยน่องเจา (ยายกับหลาน)(ชา ก)
 (๗) รึงโภนเจรัญ (ลูกมาก)(ชา ก) (๘) รึงจะแก่สาแปง (สุนขจิ้งจอก) (ชา ก) (๙) เอิร์กเมืองโนนป่า
 (เสือดักบลูกเขย) (๑๐) รงคยอง(หอย)(ชา ก) (๑๑) รึงเนียงตรัวสะตรา (นางตรือนละตรา)(ชา ก)
 (๑๒) อาจะจิลแพะ (ยอดของคนขี้เกียจ/อาเจศรีนลุขย) (ชา ก) และนิทานพื้นบ้านหนรั่นไทย (๒๕๓๗: ๑-๖๔) รวบรวมโดยโครงการพัฒนาสื่อภาษาพื้นบ้าน สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนา
 ชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล มีปราภูภูวีก ๒ เรื่อง คือ (๑) หมายกับแมว (ชา ก) และ (๒) หมายยกเป็นใหญ่
 ซึ่งนิทานเหล่านี้ส่วนใหญ่จะอาศัยดอกลำดวนและต้นลำดวนเป็นฉากของเรื่อง มีเพียงบางเรื่องที่ใช้
 เป็นต้นไม้เพื่อการศึกษา ทำฟืน และใช้สมเครื่องหอมอื่นๆ หรือบริโภคเพื่อความอายุยืน อีกทั้งดอก
 ลำดวนบังถูกถ่ายทอดผ่านประติมภรณ์ต่างๆ อีกหลายแห่งในบ้านพูชา เช่น สิงประดับอาคารส่วน
 ราชการ ส่วนหน้าพระตำแหน่งที่เสียມเรียบ แม้กระนั้งประดับบนฝ่าหัตระบาทน้ำในเมืองเสียມเรียม
 (ชาญชัย คงเพียรธรรม ๒๕๖๕: สัมภาษณ์) ดังกล่าวแสดงถึงความสำคัญของดอกลำดวนในฐานะที่
 เป็นหนึ่งในพืชสำคัญในวัฒนธรรมเชมรอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ชื่อของ “ลำดวน” ยังปรากฏเป็นชื่อบ้านนามเมืองอีก กล่าวคือ ชื่อเมืองศรีนคร
 ลำดวน หรือ ปราสาทลี่เหลี่ยมปโคกลำดวน ที่เดิมชื่อเมืองคุขណฑ์หรือเมืองขุขันธ์ ตั้งขึ้นราปี พ.ศ.๒๓๓๒
 ในรัชสมัยของสมเด็จพระท่านนั่งสุริยาศานน้อมรินทร์หรือสมเด็จพระเจ้าเอกทัศน์ พระมหาภักษัตติริย์องค์
 สุดท้ายแห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๐๑-๒๓๑๐ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ให้ยกบ้านโคกดงลำดวนขึ้นเป็นเมืองชื่อเมืองคุขណฑ์และทรงตั้งให้หลวงแก้วสุวรรณ (ตากะจะ)
 นายกองชวางกุญหรือชาวส่วย ผู้ควบคุมชาวเขมรป่าดงในແກບบริเวณดังกล่าวให้เป็นเจ้าเมือง
 มีบรรดาตั้งก็เดชาทินนามที่พระยาไกรภักดีศรีลำดวนและหลวงปราบ (ເຫັນຫັນ) เป็นผู้ด่วยเจ้าเมือง
 (กรادر ศรបัญญา และຄະ ๒๕๔๔: ๒๐-๒๑) การที่เจ้าเมืองได้รับพระราชทานต่อท้ายว่า
 “ศรีนครลำดวน” นั้น สันนิษฐานว่าบริเวณพื้นที่ແກບนี้คงจะมีต้นลำดวนขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก
 และการที่เมืองคุขណฑ์หรือเมืองเมืองขุขันธ์มีชื่อเปลี่ยนไปคงเรียกตามนามเจ้าเมือง คือ พระไกรภักดี
 ศรีนครลำดวน (ตากะจะ) นั้นเอง ซึ่งจะส่งผลต่อชื่อของบ้านดวนใหญ่ ตำบลดวนใหญ่ อำเภอวังทิน
 และนามสกุล “ลำดวน” และ “ดวนใหญ่” ของคนท้องถิ่นในเวลาต่อมา

ในวัฒนธรรมเขมร-ศรีสะเกษ ลำดวนถือเป็นต้นไม้ที่มีมากในแถบเนื้องอกนำไปเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาสถาน นิทาน ที่แฝงคติธรรม ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมเขมรเข้าไว้ด้วย รวมถึงเชื่อ บ้านนามเมือง ชื่อบุคคล แต่ละท้องเรื่องดอกลำดวนดังกล่าวอย่างเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ของมนุษย์ กับสิ่งแวดล้อม โดยให้ภาพเกี่ยวกับชีวิตของต้นไม้ดอกไม้ที่มีมากและพบเห็นรอบตัวเท่านั้น โดยยังไม่ส่อถึงสัญญาณใดๆ เมื่อย้อนคืนมายังต่อมา

๒. วาระกรรมเกี่ยวกับ “ลำดวน” ในสังคมเมืองศรีสะ亥ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๖๙ - ๒๕๗๐

จากลักษณะทางกายภาพของสังคมเมืองศรีสะ亥ที่มีต้นลำดวนจำนวนมากจันกล้ายเป็นส่วนหนึ่งของพระราชการประจำจังหวัดศรีสะ亥 เพราะปัจจุบันการออกแบบสัญลักษณ์ต่างๆ เป็นที่นิยมอย่างมาก เช่น ตราสัญลักษณ์ต่างๆ โดยการนำเอาเอกลักษณ์เด่นของสิ่งนั้นๆ มาเป็นต้นแบบรวมไปถึงจังหวัดแต่ละจังหวัดที่มีตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัด ต้นไม้ประจำจังหวัด รวมไปถึงดอกไม้ประจำจังหวัด เป็นเหมือนความสวยงามที่สืบสานต่อมา เป็นสัญลักษณ์ที่ประกอบสร้างขึ้นใหม่โดยอาศัยความเชื่อเดิมเป็นมูล ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในห้องคินมาก่อนหน้านั้นแล้ว ก่อนที่ถูกนำมาผลิตขึ้นโดยมีการเปลี่ยนผ่านความหมายเดิมมาสู่ความหมายใหม่ที่มีนัยยะเฉพาะเจาะจงมากขึ้น ตัวอย่างของสัญลักษณ์ประจำจังหวัดนี้คือ ปราสาทขอม จาจิตวิญญาณชาติเขมรสู่ศาสนสถานที่มีมากในศรีสะ亥 และดอกลำดวน (ผู้หญิงในสังคมเขมรสุดอกไม้ที่มีมากในศรีสะ亥) นอกจากดอกลำดวนจะแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินของเขมร ไทย และศรีสะ亥 และความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจแล้ว ดอกลำดวนยังอาจเป็นตัวแทนของผู้หญิงที่งานด้วยจรรยาและมารยาท และคนเขมรรวมถึงคนศรีสะ亥มักนิยมเปรียบเทียบทุ่งสาวกับดอกลำดวนอยู่เสมอ ปรากฏในแบบเรียนเขมร วรรณกรรม และเพลงเขมร และกวีนิพนธ์ท้องถิ่นมากมาย เช่นในบทกวีนิพนธ์ : แผ่นดินศรีสะ亥 โดย ภราดร ศรีปัญญา และคณะ (๒๕๔๗: ๗) ที่ว่า “สามกลีบข้อน งามอนุช่องเกรสร กันกมร ภูต้อง ของสงวน ดุจหญิง ใจปักธ์รักษา nau ໄນเริงรวน เร่หา เสน่ห์him” แม้กระทั้งการเพาะปลูกผู้หญิงควรจะปลูก เพราะเชื่อว่าเป็นไม้ของผู้หญิง (อ.วันโชค ๒๕๕๔: ๑๔)

จากความสำคัญข้างต้นส่งผลให้ศรีสะ亥มีดอกไม้และต้นไม้ประจำจังหวัดเป็นดอกลำดวน และต้นลำดวน นำมาสู่การประกาศใช้ภาพเครื่องหมายราชการตามพระราชบัญญัติเครื่องหมายราชการ พุทธศักราช ๒๕๖๒ (ฉบับที่ ๒๔) ซึ่งเครื่องหมายราชการของจังหวัดศรีสะ亥เป็นภาพปรางค์กู่ มีภาพต้นลำดวนเป็นองค์ประกอบ ๒ ข้างของปรางค์กู่ และด้านล่างของปราสาทมีดอกลำดวนที่มีใบ๖ ในปรางค์กู่ หมายถึง ศรีสะ亥เป็นต้นแบบที่มีปราสาททันมาก ส่วนต้นและดอกลำดวน หมายถึง ชื่อเดิมที่ปรากฏในตำนานเมือง คือ เมืองศรีนครลำดวน ในลำดวน ๖ ใน หมายถึง การก่อตั้งจังหวัด ครั้งแรกเมื่อ ๖ อำเภอคือ ขุบันธ์ กันทรลักษ์ อุทุมพรพิสัย กันธรรมรย์ ราชีศล และเมืองศรีสะ亥 (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๑ ตอนพิเศษ ๑๒๙๙ ลงวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๔๗) และมีต้นลำดวนเป็นต้นไม้พระราชนทรัพย์ประจำจังหวัด (หวาน พินธุพันธ์ (บรรณาธิการ), ๒๕๖๒: ๘๗)

การปราบปรามลักษณะของดอกคำধวนในตราสารของการของจังหวัดศรีสะเกษ ถือได้ว่าเป็นการนำเอาต้นคำধวนและดอกคำধวนให้เป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดศรีสะเกษอย่างเป็นทางการ โดยมีการผูกโยงคำধวนเข้ากับปราสาทหิน ซึ่งเป็นจิตวิญญาณท้องถิ่นและจิตวิญญาณของคนเขมรที่ไทยเห็นจากวิถีเรอกของคำধวนจังหวัดคือ “ແດນປາສາທຂອມ” ทำให้ต้นคำধวนและดอกคำধวนยิ่งมีความสำคัญมากขึ้นไปอีก จนกระทั่งคำধวนกลายเป็นดอกไม้ที่ราชภูมิเกล้าถวายแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมพสกนิกรชาวจังหวัดศรีสะเกษในวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๔๘ เวลา ๑๐.๓๓๓. ณ โรงเรียนสตรีสิริกิติ์ โดยมีราชภูมิท่านหนึ่งถวายช่อดอกคำধวนและพวงมาลัยดอกมะลิแด่ล้านเกล้าฯ ทั้งสองพระองค์ (สำนักราชเลขาธิการ ๒๕๑๐: ๖๙) ผนวกกับดอกคำধวนเป็นพืชสำคัญในยุคสร้างชาติใหม่ของเขมร ตามข้อเสนอของชาญชัย คงเพียรธรรม โดยถูกนับถือมากขึ้นนับตั้งแต่ช่วงที่ประเทศได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสใน ค.ศ. ๑๙๕๓ (พ.ศ. ๒๕๑๖) เขมรเรียกว่า “ຜກຊົມດວລ” เปรียบเทียบผู้หญิงกับดอกคำধวน เพราะแสดงถึงความอ่อนโยนยิ่งงาม (ชาญชัย คงเพียรธรรม ๒๕๕๙: ๖๙) จากหนังสือ ๑๐๐ เรื่องน่ารู้ในกัมพูชาของศานติ ภักดีคำ ได้จัดให้เรื่อง “คำধวนดอกไม้ประจำชาติ” เป็นเรื่องที่ควรรู้เกี่ยวกับประเทศกัมพูชา อยู่ในลำดับที่ ๑๙ จาก ๑๐๐ เรื่อง (ศานติ ภักดีคำ ๒๕๕๖: ๒๓) และดอกคำধวนมีความสำคัญเนื่องจากสามารถพบเห็นดอกคำধวนได้ทั่วทั้งจังหวัด กอปรกับต้นไม้ชนิดนี้ยังมีประโยชน์ต่างๆ มากมายหลายประการ จึงทำให้คำধวนกลายเป็นต้นไม้สำคัญสำหรับคนศรีสะเกษ นอกจากนี้คืนศรีสะเกษยังผูกโยงคำধวนเข้ากับบรรดาปราสาทหิน ซึ่งเป็นจิตวิญญาณบ้านเมือง ทำให้ต้นคำধวนยิ่งมีความสำคัญมากขึ้นไปอีก เห็นได้จากการประกาศใช้คำধวนจังหวัดศรีสะเกษใน พ.ศ. ๒๕๔๒ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๑ ตอนพิเศษ ๑๒๙ ลงวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๔๒) ที่มีเรื่องราวของดอกคำধวนและต้นคำধวนในส่วนที่มีความสัมพันธ์กับปราสาทห้อมดังข้อความที่ว่า “ແດນປາສາທຂອມ អອນກະເຕຍມີສຸວນສົມເຕົຈ ເບຕັດລໍາດວນຫລາກລ້ວນວັນຮຽມ ເລືສັ້າສາມັກຄື” ซึ่งมีการกล่าวถึงดอกคำধวนใน ๒ ส่วน คือ “ມີສຸວນສົມເຕົຈ” ที่เป็นสถานที่ๆ มีต้นคำধวนขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากหลายหมื่นต้น และมีการจัดงานเทศกาลดอกคำধวน ณ ที่แห่งนี้ และ “ເບຕັດລໍາດວນ” ที่หมายถึง จังหวัดศรีสะเกษได้ชื่อว่าเป็นเมืองที่มีต้นคำধวนขึ้นอยู่ทั่วไปจำนวนมาก (ไซต้อนนต์ และคณะ ๒๕๕๕: ๕๕) นอกจากนี้คำধวนยังเป็นสัญลักษณ์ของผู้สูงวัยด้วยตั้งกวางนิพนธ์ที่ว่า “ສັນລັກໝົນສູງວັຍໃຫ້ຮ່ານັກ ມອບຄວາມຮັກເຄາຣພັນນົມໄຫວ້ ຜູ້ທີ່ມີຄວາມສຳຄັນກຳນົດກຳນົດໄສ່ຈິງຜູ້ແກ່ຮາອຍໆດູແຄລນ” (ศรีเรือน ແກ້ວກັງວານ ๒๕๖๓: ๒๓๔)

จากความสำคัญดังกล่าวที่สัมพันธ์กับบริบททางภูมิศาสตร์ในบริเวณสวนสมเด็จพระศรีนารินทร์ ต่อมาจะใช้เป็นสถานที่ในการจัดกิจกรรมงานเทศกาลดอกคำধวนนานของทุกปี ตั้งอยู่ที่ตำบลหนองครอก อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ ในบริเวณวิทยาลัยเทคโนโลยีศรีสะเกษ มีเนื้อที่ ๒๓๗ ไร่ ส่วนเดิมของพระศรีนารินทร์ราษฎร์บรมราชชนนี พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงราชวิศาสดาชนครินทร์ เสด็จเป็นประธานเปิดสวนเมื่อวันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๔

หน่วยงานรับผิดชอบในการดูแลรักษา คือ มูลนิธิสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ มีต้นไม้ประจำสวน คือ ดอกลำดาวน์ ที่ถือเป็นดอกไม้ประจำจังหวัด เป็นสัญลักษณ์ในการสร้างบ้านแปงเมือง ดังที่เนوارตน์ พงษ์เพ็ญลุย (๒๕๔๕: ๑๗) กล่าวว่า “คู่แผ่นดินถินเกิดให้เชิดชู มิ่งขวัญคู่ศรีนครลำดาวนงาม สร้างปราสาทศักดิ์สิทธิ์อันใหญ่โต และสร้างนามศรีสะเกษพิเศษชน” ดังกล่าวส่งผลให้สวนสมเด็จ พระศรีนครินทร์แห่งนี้เป็นสวนที่มีความสวยงามและร่มรื่นด้วยจำนวนของต้นลำดาวน์ที่มีจำนวนมากกว่า ๕๐,๐๐๐ ต้น ซึ่งจะทยอยออกดอกในระหว่างเดือนมีนาคม-เดือนเมษายน ทำให้ทั่วบริเวณสวนห้อมอบอวลด้วยกลิ่นของดอกลำดาวน์ นับเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดจนได้รับสมญานาม “นครศรีลำดาวน์” และถือเป็นสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์แห่งแรกในประเทศไทย ดังความที่ว่า “แต่วันนี้ไม่มีลำดาวน์ป่า ลำดาวนアナถูรานโคนสิน สมเด็จฯ ประทานพรขับร้อนดิน ชุมชิวน ลำดาวนให้ฟื้นใจเมือง” (กราด ศรีปัญญา และคณะ ๒๕๕๗: ๙) แต่มีนักวิชาการบางท่านกล่าวว่า “เมื่อไন์นานก่อนหน้านี้ก็ได้มีการรณรงค์ปลูกต้นลำดาวนดังกล่าวร่วมสีใหม่ในต้นขึ้นยังสวนสมเด็จ พระศรีนครินทร์ ให้เป็นศรีส่ง่าแก่อดีตของศรีนครลำดาวน์” (บริสุทธิ์ ประสพทรัพย์: ๒๕๓๐: ๙) ซึ่งพยายามจะอธิบายว่าต้นลำดาวน์ไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเกิดขึ้น เพราะการปลูกของประชาชน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพืชชนิดนี้ในแห่งนี้ได้อีกเช่นกัน ตลอดจนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงพระราชอิสตริยศที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จเยือนเมืองศรีสะเกษ ทรงปลูกต้นลำดาวนบริเวณข้างศาลหลักเมืองในวันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๓๐ สิ่งเหล่านี้ทำให้วาระกรรมเรื่องดอกลำดาวนแพร่หลายมากขึ้น

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจแห่งหนึ่ง ของจังหวัดศรีสะเกษ และมีการจัดกิจกรรมพิเศษ คือ งานเทศกาลดอกลำดาวนบานที่เริ่มใน พ.ศ.๒๕๓๑ (ทิวพร ใจก้อน ๒๕๖๐: ๑๓๑) เริ่อยมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ สถานที่ท่องเที่ยว และยังเพิ่มแนวคิดการจัดกิจกรรมที่แสดงถึงวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นภายใน ได้เชื่องานใหม่ว่า “งานเทศกาลดอกลำดาวนบาน สืบสานประเพณีสืบ传ไทยศรีสะเกษ” ในทุกๆ ปี โดยร่วมมือกับมูลนิธิสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ศรีสะเกษ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และทุกหน่วยงานของจังหวัดศรีสะเกษจัดงานเทศกาลดอกลำดาวนบาน ซึ่งเป็นเทศกาลดอกลำดาวนบาน สืบสานประเพณีสืบ传ไทยศรีสะเกษ โดยมีชุดการแสดง “ศรีพุทธะเศวต” ที่เล่าขานตำนานเรื่องเมืองศรีสะเกษกับอารยธรรมขอที่รุ่งเรืองมานาน ส่วนที่มาของชื่องานคือ เนื่องจากศรีสะเกษมีสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ที่มีความสวยงาม และภายในสวน ที่ต้นลำดาวนขึ้นอยู่ตามธรรมชาตินับหมื่นต้น เมื่อดอกลำดาวนบานจะส่งกลิ่นหอมอบอวลด้วยความเย็น ทั่วบริเวณสวน ดังนั้นดอกลำดาวนจึงมีความสำคัญในฐานะดอกไม้ศักดิ์สิทธิ์ของจังหวัดศรีสะเกษ นอกจากนี้ยังถือได้ว่าดอกลำดาวนยังเป็นสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมอันดีแห่งชาติ ดังนั้นทางจังหวัดศรีสะเกษ จึงถือเป็นโอกาสที่ดีของการนำเสนอจิตวิญญาณของชาติให้โลกвидิโอได้รับรู้

๓. วาระกรรมเกี่ยวกับ “ลำดวน” ในสังคมเมืองศรีสะเกษระหว่าง พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๔

ภายหลังจากวาระกรรม “ลำดวน” ในสังคมเมืองศรีสะเกษมีความสำคัญมากขึ้นในช่วงเวลา ก่อนหน้านี้ ส่งผลให้เรื่องราวของชื่อบ้านนามเมืองในอดีต ชื่อเจ้าเมือง สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ ศรีสะเกษ รวมถึงเรื่องราวของ “ลำดวน” ในฐานะต้นไม้แลดูอิมีประจำจังหวัด ถูกบรรจุในแบบเรียน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ดังงานของ อรุณรัตน์ ทองปัญญา (๒๕๔๕) เรื่อง “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ศรีสะเกษ” ภราดร ศรีปัญญา และคณะ (๒๕๔๕) เรื่อง “ศรีสะเกษ จังหวัดของเรา ๑ : ประวัติศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม” งานของภราดร ศรีปัญญา และคณะ (๒๕๔๕) เรื่อง “ศรีสะเกษ จังหวัดของเรา ๒ : ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ การคุณนาคมและสิ่งแวดล้อม” และงานของ อันยพงศ์ สารัตถ์ (๒๕๖๔) เรื่อง “ประวัติศาสตร์ศรีสะเกษ” โดยเฉพาะในงานของภราดร ศรีปัญญา และคณะ (๒๕๔๕: ๓) เรื่อง “ศรีสะเกษจังหวัดของเรา ๑” ในหน้าที่ ๓ ที่อธิบายเรื่องตราประจำจังหวัด คำว่า “และลงประจำจังหวัดศรีสะเกษ ที่มี ๒ ลักษณะ คือ สีเขียว สีขาว และมีตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัด ศรีสะเกษอยู่กลางผืนหิน สีเขียวหมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินและผืนป่า (ซึ่งรวมถึงเรื่องราว ของลำดวนเอาไว้ด้วย) สีขาว หมายถึง ศาสนา ความดีงาม ความบริสุทธิ์และคุณธรรม รวมถึงเรื่องราว ของเมืองศรีนครลำดวน ประวัติของพระยาไกรภักดีศรีนครลำดวน และในงานของภราดร ศรีปัญญา และคณะ (๒๕๔๕: ๑๕) เรื่อง “ศรีสะเกษจังหวัดของเรา ๒” กล่าวถึงสวนสาธารณะและสถานที่ พักผ่อนหย่อนใจ คือ สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ศรีสะเกษที่มีต้นลำดวนจำนวนมาก ชื่อบ้านนามเมือง ที่มาจากการตั้งชื่อ คือ ต้นลำดวนใหญ่ อำเภอวังทิน นามสกุล “ลำดวน” ของคนที่มีภูมิลำเนา ที่บ้านดวนใหญ่ ชื่อตลาดศรีนครลำดวน ชื่อสนามกีฬาศรีนครลำดวน ชื่อพันธุ์ข้าว “ศรีลำดวน” เช่นเดียวกับพันธุ์ข้าวในกัมพูชา (เดวิด เชนเลอร์: ๒๕๔๗: ๕๕) ตลาดลายประดับบรรณาการล้อ ชื่อที่มีงานจิตอาสา ตลาดลายประดับเครื่องแบบราชการของมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ สัญลักษณ์ สถาทธิ์ثار์ท ดังกล่าวลือเป็นจุดเด่นด้านของการให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งมีถือก่อตั้งลำดวนที่ถือเป็นส่วนหนึ่งเช่นกัน ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ทราบว่า การรับรู้ประวัติศาสตร์มีความหมายและความสำคัญมากพอที่ทำให้สังคมไทยกลับมาทบทวนเรื่องราว ที่เกิดขึ้นในอดีต และให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ จนบรรจุประวัติศาสตร์เป็นส่วนหนึ่ง ของวิชาความรู้ที่ชาวไทยต้องเรียนรู้ในที่นี้เรียน

นอกจากนี้ ดอกลำดวนยังปรากฏในรูปของประติมากรรมดอกลำดวนที่ตั้งอยู่ที่สี่แยก หัวถนนวันคลุกเสือ จุดกับถนนกสิกรรมและถนนวิเศษภักดี ตำบลเมืองใต้ อำเภอเมืองศรีสะเกษ สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๕๓๘ ในสมัยนายฉัฐมงคล วงศ์สกุลเกียรติ เป็นนายกรัฐมนตรี และนายจิโรจน์ ใจติพันธุ์ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษ ทั้งนี้เนื่องจากดอกลำดวนเป็นพืชไม่ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของ จังหวัดศรีสะเกษ ประติมากรรมดอกลำดวน มีลักษณะเป็นดอกลำดวนโลหะขนาดใหญ่สีเหลืองทอง ๓ ดอก ตั้งอยู่บนฐานสูงประมาณ ๔ เมตร และได้ถูกตั้งขึ้นในวันมีนาคมที่ ๔ ด้านซ้ายที่ว่าไปจะเรียก ประติมากรรมนี้ว่า “หอนาฬิกาดอกลำดวน” จนกระทั่งใน พ.ศ.๒๕๔๕ ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบใหม่ เป็นส่วนยอดปราสาทขอม มีนาคมอัปสราประดับทั้ง ๔ ด้าน ส่วนประติมากรรมดอกลำดวนเดิม ได้ถูกนำไปประดับที่สถานีรถไฟศรีสะเกษแทน

อีกพั้งยังมีสัญลักษณ์รูปดอกลำดาวน์อีก เช่น สัญลักษณ์ประจำเจ้าสรรพสินค้าชั้นเริ่ม พลาชา ฯ สัญลักษณ์ประจำตับป้ายชื่อถนน ดอกลำดาวน์ประดับที่ฐานพระพุทธรูป ตลาดลายที่ประดับอาคาร และตราสัญลักษณ์ประจำโรงเรียน ตราสัญลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ สินค้า ตราดอกลำดาวน์ที่ศูนย์แสดง พิพิธภัณฑ์น้ำครีสเกช หอดอยชุมเมืองทรงดอกลำดาวน์ สวนเฉลิมพระเกียรติฯ และหอขวัญเมืองศรี ตลาดลายประดับมงกุฎมิสแกรนด์ศรีสะเกษ ๒๐๑๓ ที่ชื่อ “ศรีศิริรัตน์ดวลง” ตลอดจนเป็นดอกไม้ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจากสถาบันราชภัฏศรีสะเกษใน พ.ศ.๒๕๔๔ และได้ยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษใน พ.ศ.๒๕๕๗ และมีสัญลักษณ์รูปดอกลำดาวน์ประกายอยู่มากมาย เช่น รั่วมหาวิทยาลัย ตราสัญลักษณ์ของหน่วยงานภายใน ตลาดลายประดับอาคารทั้งภายในและภายนอก ตราสัญลักษณ์ครบรอบ ๑ ทศวรรษแห่งการสถาปนา และ ๒๐ปีแห่งการสถาปนามหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ฐานเสาธงรูปกลีบลำดาวน์ เข็มกลัดรูปดอกลำดาวน์ที่เป็นของที่ระลึก การออกแบบเวียนน้ำพุในช่วง ๑๐ ปีแรกแห่งการก่อตั้ง (ปัจจุบันคือวงเวียนพระราชลัญจกร) ปภากรสาร สดรีทาวร์ท ต้นไม้ที่ตัดแต่งเป็นรูปกลีบลำดาวน์ และต้นลำดาวน์ที่มีการปลูกมากในมหาวิทยาลัย (มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ๒๕๕๖: ๕๙) เพลงประจำมหาวิทยาลัย “ลำดาวน์งามตา” ที่มีเนื้อความว่า “ลำดาวน์เจ้าเอี่ยงมาเด่นตา ดอกงามล้ำค่าตราชรังใจ กลืนห้อมของดอกไม้ อบอวลดีไปทั่วสถาบัน งงขาวหองอันเด่นโกล ใบพลีว้าไสวทั้งคืนและวัน ผุดดวงใจของเรานั้น มั่นสัมพันธ์ร้อยรวมดวงใจ ลำดาวน์เจ้าเอี่ยงมาเด่นดี ถินแคนน์ชั่งมีคุณค่า ความรู้คุณธรรมนำปั้ญญา คือสถาบันของเราเอง” และสีประจำมหาวิทยาลัยคือ สีขาวทอง ซึ่งสีขาว หมายถึง ความคิดอันบริสุทธิ์ ของนักปราชญ์แห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีความสงบร่มเย็น มีรัฐบาลและสมัครสมานสามัคคี และสีทอง หมายถึง ความเจริญรุ่งเรืองทางภูมิปัญญา อาจสื่อถึงดอกลำดาวน์ทองได้อีกด้วย โดยอาจหมายรวมถึงมหาวิทยาลัยที่พร้อมด้วยความมีระเบียบ สมานสามัคคี มีความสงบร่มเย็น เป็นสถานที่ผลิตบัณฑิตที่มีความรู้คุณธรรม มั่นสั่งความเจริญรุ่งเรือง เป็นต้น (รัตนยพงศ์ สารัตน์ ๒๕๕๔: ๑๒)

ว่าทกรรมดอกลำดาวน ยังปรากฏในชุดการแสดง “อารยธรรมแห่งศรัทธามนตราศรีพุทธศาสนา” ภาคที่ ๑ เมื่อ พ.ศ.๒๕๖๑ และ พ.ศ.๒๕๖๒ ในฉากที่ ๓ เรื่อง “ความผูกพันแห่งจิต และการถือสักจะวิจารณ์รัก” ซึ่งเป็นสกุลที่พระเจ้าชัยธรรมันที่ ๒ และอย่างปรากฏได้แสดงในเมตตาจิตและถือสักจะแห่งรักต่อ กันด้วยความอ่อนน้อมดงงามใต้ต้นดอกลำดาวน ซึ่งแสดงถึงการให้ความสำคัญของดอกลำดาวนที่มีมากແบานนี้ รวมถึงสืบท่องความรักและชายหญิงดังคำกล่าวของพระเจ้าชัยธรรมันที่ ๒ ที่ว่า “ดอกลำดาวน ดูสิ เกิดขึ้นหนาทีเป็นเดงเลย ข้าขอสาบานต่อ ดอกลำดาวนและรุกขเทเวแห่งต้นลำดาวนในภูมิแผ่นดินนี้ว่า ข้าจะถือมั่นสักจะวิจารณ์แห่งไมตรีที่มีต่อ “ปราติ” ใน การภายหน้า หากข้าสามารถสร้างความเป็นปึกแผ่นกับจักรวรดิกิมพุชได้ ข้าจะยกย่องเทิดทูนนางให้เป็น “ศรีราชินีแห่งชยราชา” และขอนำอาลักษณ์แห่งดอกลำดาวนสลักไว้ตามซุ้มประตูโคปะลีบไป” และ “ข้าขอใช้ชื่อดอกลำดาวนนี้แทนไมตรีจิตอันบริสุทธิ์ของข้าเด็ด” (สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม ๒๕๖๔: ๑๐) ซึ่งแสดงท่ามกลางบรรยายกาศดงดอกลำดาวนที่ต่อบองมวลตราตรึงหัวใจ ดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของบทคล้องอิงประวัติศาสตร์และได้ถูกค่ายทกด

เป็นภาพนิตร์ออนไลน์ โดยเป็นความบันเทิงที่ได้รับความนิยมอย่างมากในปัจจุบัน ซึ่งการสื่อสารความหมายของ “ล้ำดวน” ถือได้ว่าประสบความสำเร็จอย่างมาก (รั้นยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ ๒๕๖๒: ๑๗) สืบเนื่องถึงการจัดงานเฉลิมฉลองครบรอบ ๒๓๘ ปี จังหวัดศรีสะเกษ ในปี ๒๕๖๓ ได้มีการเน้นย้ำเรื่องผ้าห่อเบญจศรี ผ้าแบรนด์ศรีสะเกษ หนึ่งในนั้นคือผ้าห่อศรีล้ำดวน เป็นผ้าที่ย้อมจากใบล้ำดวนต้นไม้ประจำจังหวัดได้ผ้าสีเหลืองนวล ผ้าฝ้ายทอนมือลายดอกล้ำดวน (พัชรา ประญูเวที ๒๕๖๓: ๔๗-๔๘) ตลาดลาย และมีบทเพลงในงานเฉลิมฉลอง ๒๓๘ ปี ขับร้องโดย ประจวบ จันทร์มีน ที่มีเนื้อความว่า “สร้างบ้านแปงเมืองมา เป็นเวลาสืบมายาวนาน จากขุนรัมเมืองในตำนาน เรื่องราวกล่าวขานมีคุบ้านรอบเมือง เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา จากขุนรัมมาเป็นศรีสะเกษ เขตเมืองล้ำดวน หอมอบอวลดิน อารยธรรม....สร้างเป็นคุบ้านเมืองศรีนเคราะห์..มาเมืองศรีสะเกษตร..เมืองเดียว เป็นเขตคงล้ำดวน หลาคล้วนวัฒนธรรม” (รั้นยพงศ์ สารรัตน์ ๒๕๖๔: ๒๒๔)

อีกทั้งการที่ล้ำดวนเป็นพืชสำคัญของท้องถิ่น วาระกรรม dok lāmduan ได้เกิดขึ้นตามสืบต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับผู้หญิง ความรัก ความผูกพัน เพราะในสังคมเกษตรกรรมผู้หญิงจะมีบทบาทสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งคติความเชื่อต่างๆ ในสังคมเกษตรกรรมเห็นได้จากมีการยกผู้หญิงให้เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ต่างๆ ได้แก่ความเชื่อเรื่องแม่โพสพ เม่นคงคา เป็นต้น (ศศิธร หลงผดุง ๒๕๕๗: ๖๗) เนื่องจากเป็นธรรมชาติที่เปรียบเทียบผู้หญิงกับดอกไม้ เป็นตลาดลายผ้าเส้าที่ลายลูกแก้วสวยงามเป็นผลของพระองค์ของสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ใน พ.ศ.๒๕๒๒ และถูกประดับในม้าลายข้อพระรถลายสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพัชรกิติยาภา นเรนทิราเทพยวadi กรมหลวงราชสาริณีสิริพัชร มหาวชิราชธิดา ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ในช่วงปลายเดือนกันยายน ๒๕๖๕ ดอกล้ำดวนมีประโยชน์คือสายและมีกลิ่นหอม แต่ทว่าความสำคัญของดอกล้ำดวนกลับไม่ได้เด่นเท่าที่ควร แม้ว่าจะเป็นดอกไม้ประจำจังหวัดก็ตาม เมื่อเทียบกับห้อม กะยะเทียม และหุเรียนภูเขาไฟ ที่ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นต้นไม้ประจำจังหวัด ทว่าในปัจจุบันได้กลายเป็นจิตวิญญาณของศรีสะเกษไปเสียแล้ว รวมถึงกุบะที่เป็นสัตว์ประจำติดลมและเป็นสัตว์สำคัญประจำจังหวัดศรีสะเกษด้วยเช่นกัน (ชาญชัย คงเพียรธรรม ๒๕๖๕: สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ยังพبدอกล้ำดวนในงานหัตถศิลป์ หรือดอกไม้ไหวที่ใช้ในการเหน็บบนของนางรำ และมีผลต่อมิตรด้านจิตใจ คือการนำช่อดอกล้ำดวนมาใช้ในพิธีกรรมใดๆ นั้น แสดงถึงคุณค่าทางด้านจิตใจ คือ ดอกล้ำดวนใช้เวลาอกร่อปีละครั้ง ซึ่งถ้าต้องตัดซ่อและนำมาใช้งาน สิ่งนั้นย่อมมีคุณค่าและเป็นที่ยึดถือของจิตใจ ซึ่งจากการเก็บข้อมูลและนำมารวบรวมแล้ว คุณค่าที่กระบวนการต่อจิตใจดังกล่าวมีอยู่ ๓ ด้าน คือ ด้านความเชื่อพุทธศาสนา ด้านความเชื่อการนับถือผี และด้านจิตวิญญาณ ส่วนมิติด้านสังคมพบว่า ดอกล้ำดวนในสังคมและวัฒนธรรมศรีสะเกษนั้น ถูกนำไปใช้แทนสัญลักษณ์ทางลัทธิรูปแบบ หนึ่งในนั้นคือ ด้านการเมืองการปกครอง กรณีประชาชนนำดอกไม้มาถวายรัชกาลที่ ๙ สมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพัชรกิติยาภา อันเป็นตัวแทนของสถาบันพระมหากษัตริย์ และสัญลักษณ์ของการเคารพและยอมรับในอำนาจที่เหนือกว่า ส่วนมิติด้านเศรษฐกิจ อาจจะพูดได้ว่าการนำดอกล้ำดวน

มาร้อยมาลัยข่ายบริเวณหน้าสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ศรีสะเกache ถือเป็นการสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจให้กับครัวเรือนได้บ้าง ในส่วนมิติทางวัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของประชาชน การนิยมใช้ดอกลำดาวน์มีความยืนยาวและต่อเนื่องจนเกิดวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรม ความเชื่อ จนกลายเป็นอัตลักษณ์และพัฒนาเป็นสัญลักษณ์อย่างมากภายในสังคมเมืองศรีสะเกache ทั้งตราสัญลักษณ์ทางการค้า สัญลักษณ์ทางการท่องเที่ยว สัญลักษณ์ประจำหน่วยงาน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าดอกลำดาวน์กับศรีสะเกacheได้ถูกผนวกร่วมกันแล้ว และถูกมองเป็นวัฒนธรรมหนึ่ง และมิติด้านเวลาคือ การใช้ดอกลำดาวน์มักจะขึ้นอยู่กับช่วงเวลาคือในเดือนมีนาคมและเมษายน ซึ่งเป็นช่วงที่ดอกลำดาวนานสะพรั้ง ดังนั้นด้วยระยะเวลาของช่วงที่จัดงานกิจกรรมต่างๆ และช่วงเวลาที่เหมาะสมแก่การออกซ่อดอกจึงบรรจบกัน จึงก่อให้เกิดการใช้ดอกลำดาวตามแต่ละพื้นที่ในช่วงเวลาต่างๆ ได้อย่างลงตัว และในส่วนมิติความงามเชิงสัญลักษณ์ โดยมีการเปรียบเทียบเมืองศรีสะเกacheเป็นลำดาวน์ศรีสะเกache เป็นการเปรียบความงามของมนุษย์ว่า มีความบริสุทธิ์ดงงามเหมือนดอกลำดาวที่งดงามกลางดงลำดาวที่หนาทึบ ถือเป็นคำพูดเชิงสัญลักษณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นจากคนต่างถิ่นเมื่อเห็นสวยงามเมืองศรีสะเกache และมิติทางด้านสุนทรียศาสตร์ ซึ่งการที่บุคคลใดมองเห็นถึงความงามของสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วนำสิ่งเหล่านั้นมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยมุ่งเน้นให้เกิดความงามในมิติอื่น นั่นคือความเข้าใจในเรื่องของความงาม การมองดอกลำดาว ต้นลำดาว และนำความงามที่เกิดขึ้นมาอกรูปแบบ เป็นลายผ้าทอและย้อมสีผ้าทอ คือ ผ้าศรีดอกลำดาว และนำมาประดับลายผ้า누่ ของพระนางศรีสะพุ นั่นคือการเข้าใจความงามทางสุนทรียภาพ

๘

การศึกษาครั้งนี้ทำให้ทราบถึงความสำคัญและการทำงานอยู่ของ “ลำดวน” ในมิติวัฒนธรรมชีวภาพกรรมเรื่อง “ลำดวน” นั้น มีมาในนาน อันเป็นผลจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่แบบนี้ ที่มากตามธรรมชาติจนปรากว่าร่องรอยของภารพลลักษณะตามปราสาทหินและเกิดขึ้นตามเส้นทางที่มุ่งสู่ปราสาทหิน ในวรรณกรรมนิทาน และชื่อบ้านนามเมืองจังหวัดทั้ง พ.ศ.๒๔๘๒ มีการประคายใช้ตรารากการที่เป็นรูปลำดวน เป็นดอกไม้ทูลเกล้าถวายรัชกาลที่ ๙ และสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง และพระบรมวงศานุวงศ์ ทำให้ดอกลำดวนมีความสำคัญมากขึ้นจนมีการสถาปนาสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์แห่งแรกของประเทศไทยใน พ.ศ.๒๕๒๔ เป็นต้นไม้ที่พระมหา kaztriyy และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงปลูก และจัดงานเทศกาลดอกลำดวนบานใน พ.ศ.๒๕๓๑ จนถึงปัจจุบัน ชีวภาพกรรมเรื่องดอกลำดวนได้เปลี่ยนแปลงไปจากพืชแผลล้มที่มีมากในท้องถิ่น แบบนี้เป็นคติเกี่ยวกับผู้หญิง ความรัก และความผูกพันตามวิถีกรรมพืชสำคัญของเชื้อรainyuk สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัย คนศรีสะเกิ้ลได้สร้างชุดความคิดเรื่องดอกลำดวนให้เป็นดอกไม้สำคัญ และมีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นตัวแทนของสังคมเกษตรกรรม มีการสืบความหมายผ่านบทละครเพลง สัญลักษณ์ และวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ มีการซ้อมโยงกับปราสาทหิน แม้แต่ภาคประชาสัมพันธ์ ปราสาทหิน มีภาพดอกลำดวนและต้นลำดวนเป็นคงหนาทืบ และมีฉากรหลังเป็นรูปปราสาทปรางค์กู่

ปราสาทสร้างกำแพงใหญ่ ซึ่งแท้จริงแล้วต้นลำดวนไม่มีมากขนาดนั้น นี่คือหลักฐานที่ช่วยยืนยันถึงข้อสรุปดังกล่าวได้เป็นอย่างดี เป็นสัญลักษณ์ของการสร้างบ้านแบบเมืองที่แสดงตัวตนขององค์ศรีสะเกษได้อย่างแบบยัล ตลอดจนเป็นการแสดงความเคารพต่อธรรมชาติ และトラบใดที่มนุษย์รู้จักเคารพธรรมชาติ ทราบนั้นมนุษย์ก็จะนำร่องเชิดอุบัติภูมิโลกใบนี้ได้อย่างมีความสุข และสืบทอดผู้หญิง เพราะดอกไม้คือสิ่งที่ควรรักษานั่นที่มีชีวิตและเกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่นเดียวกับมนุษย์ ดอกไม้จึงมีความสำคัญต่อแรงบันดาลใจ เพราะมนุษย์กับดอกไม้ต่างเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาตินั่นเอง

ความรู้คือปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการดำเนินชีวิต “ดอกลำดวน” ในฐานะวัฒนธรรมนั้นที่มีอำนาจในฐานะเครื่องมือที่ทรงประสิทธิภาพในทุกยุคทุกสมัยของรัฐ ด้วยเหตุนี้ดอกลำดวนจึงเป็นพืชสำคัญที่มีพื้นที่ในสื่อการรับรู้ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา ทั้งยังมีความสำคัญในเชิงพื้นที่ของจังหวัดศรีสะเกษอีกด้วย ประเด็นที่น่าสนใจที่ควรจะมีการศึกษาต่อจากนั้นวิจัยนี้คือ รัฐควรจะสร้างหรือพัฒนาชุดความคิดผ่านดอกลำดวนหรือสื่อสัญญาทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นวัฒนธรรมร่วมกับประเทศเพื่อนบ้านอย่างไรให้เหมาะสมต่อการสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริงในภาวะที่สังคมกำลังเปิดตัวเข้าสู่สังคมและเศรษฐกิจแห่งความร่วมมือหรือประชาคมอาเซียน อีกทั้งเรื่องราวของดอกลำดวนที่ปรากฏในโปสเตอร์ “บุพเพสันนิวาส ๒” ในเดือนกรกฎาคม ๒๕๖๔ เป็นดอกไม้ประจำชาติเขมร และดอกไม้ประจำจังหวัดศรีสะเกษ เป็นภาพสะท้อนที่บ่งบอกถึงความร่วมของวิถีชีวิตผู้คนทั้งสองแผลดิน พืชไม่ใช่แค่สิ่งอำนวยความสะดวกเท่านั้น หากแต่พืชยังมีส่วนสำคัญในการประกอบสร้างวัฒนธรรมและทำหน้าที่ทางสังคมด้วย ซึ่งในอนาคตอาจเป็นการตอกย้ำประวัติศาสตร์ bard และระบุว่า “กัมพูชา” กับ “ไทย” เรื่องเล็กน้อยเหล่านี้ที่ดูเหมือนไม่สำคัญนั้นเป็นเรื่องที่ไม่อาจละเลยหรือมองข้ามได้เลย การทำความเข้าใจวิธีคิดของคนกัมพูชาจะทำให้เราเข้าใจคนกัมพูชามากขึ้น เมื่อเข้าใจกันก็จะไม่มีการทะเลาะเบาะแส เป็นมาตรฐานในครอบครัวอาเซียนที่อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

การศึกษาครั้งนี้ควรศึกษาพื้นที่อื่นๆ ที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมรที่เช่นเดียวกันไปโดย เช่น ข้าว ต้นตาล ดอกบัว เพื่อให้เห็นถึงลักษณะร่วมและข้อแตกต่างอย่างชัดเจน และควรนำความรู้ที่ได้ไปศึกษาต่ออยอดเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มในเชิงธุรกิจ เช่น การสร้างชื่อผลิตภัณฑ์ของไทยที่ส่งออกไปขายในตลาดเขมรว่าควรใช้ชื่อใด เช่น ถ้าผลิตภัณฑ์เสริมความงามเลือกใช้ชื่อว่า “ดอกลำดวน” จะช่วยเพิ่มความน่าเชื่อถือและยอดขายหรือไม่ อย่างไร เป็นต้น

บรรณานุกรม

ชาญชัย คงเพียรธรรม, ๒๕๕๗. การศึกษาพืชสำคัญในวัฒนธรรมเขมร. อุบลราชธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ชาญชัย คงเพียรธรรม, ๒๕๖๔. ก้อมรองผกา: มาลัยดอกไม้ในวัฒนธรรมเขมร ใน นบวนหนาเขมราชาจารย์ เกษียณบรรณ : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรวรรณ บุญยฤทธิ์. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ชาญชัย คงเพียรธรรม (รองศาสตราจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี). สัมภาษณ์, ๓๐ กันยายน ๒๕๖๕.

ขานนท์ ไชยทองดี, ๒๕๖๑. “การสื่อความหมายจากเรื่องเล่าของต้นไม้สำคัญในชุมชนพื้นที่จังหวัด ศรีสะเกษ” วารสารต้นปัญญา ๓(๒): ๖๕-๘๒.

ชูวิทย์ นาเพียง และรันยพงศ์ สารรัตน์, ๒๕๖๔. ประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. ศรีสะเกษ: สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

โชคต้อนนต์ และคณะ, ๒๕๕๔. พรรณไม้มงคล-สมุนไพรพระราชทานประจำจังหวัด. กรุงเทพฯ: ดวงกมลพับลิชชิ่ง.

เดวิด แซนลอร์, ๒๕๕๐. ประวัติศาสตร์กัมพูชา. แปลโดย พรรณา เง่าธรรมสาร และคณะ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ทิวาพร ใจก้อน, ๒๕๖๐. “สานสารารณ์กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของจังหวัด ศรีสะเกษ พ.ศ.๒๕๒๓-ปัจจุบัน”. วารสารมนุษย์กับสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ๑(๑): ๘๔-๑๐.

รันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ, ๒๕๖๒. “ประเพณีประดิษฐ์กับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม: กรณีศึกษา งานเทศบาลต่องานดำเนินการสืบสานประเพณีสี่เหลี่ยมใหญ่ศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ ระหว่าง พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๖๒” ใน ศิริพร ดาบเพชร (บรรณาธิการ), การประชุมวิชาการระดับชาติ SMARTS ครั้งที่ ๙ (หน้า๔๗๑-๔๘๒). กรุงเทพฯ: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์วิโรฒ, วันศุกร์ที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๖๒.

รันยพงศ์ สารรัตน์, ๒๕๖๔. ประวัติศาสตร์ศรีสะเกษ. ศรีสะเกษ: สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

ธิดา สาระยา, ๒๕๓๘. รู้อะไรในภูมิภาคເຊີຍຕະວັນອອກເລີ່ມໃດ : ກຳເນີດແລະພັນນາກາຣ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

เนาวรัตน์ พงษ์เพบูลย์, ๒๕๔๕. เขียนแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: ออมรินทร์.

บุญย์ นิติแก้ว, ๒๕๒๓. สุนทรียศาสตร์เบื้องต้น. เขียนใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บริสุทธิ์ ประสพทรัพย์, ๒๕๒๑. ศรีสะเกษหรือศรีนครลำดวน. เดลินิวส์. วันที่ 12 สิงหาคม ๒๕๒๑. ปิยะ เนลิมกลิน, ๒๕๔๑. ไม้ดอกห้อมเล่ม ຂ. ພິມົງຄົງຮ້າງທີ່ ๔. กรุงเทพฯ: ออมรินทร์.

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีเรื่อง กำหนดภาพเครื่องหมายราชการตามพระราชบัญญัติเครื่องหมายราชการตามพระบ.เครื่องหมายราชการพุทธศักราช ๒๔๗๒ (ฉบับที่ ๑๒๕). ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๑ ตอนพิเศษ ๑๒๙๙ ลงวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๔๓.

ประกอบ นิมมานเหมินท์, ๒๕๔๕. นิทานพื้นบ้านศึกษา.กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประยูร ทรงศิลป์, ๒๕๔๕. นิทานพื้นบ้านเขมร ชุดตัดสินคดีความ. กรุงเทพฯ: สุวิรยาสาส์น

ประยูร ทรงศิลป์, ๒๕๔๕. นิทานพื้นบ้านเขมร ภาคที่ ๑. กรุงเทพฯ: สุวิรยาสาส์น

ประยูร ทรงศิลป์, ๒๕๔๕. นิทานพื้นบ้านเขมร. มหาสารคาม: สาขาวิชาภาษาและวัฒนธรรมเขมร ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาสารคาม

พัชรา ประชญ์เวทย์, ๒๕๔๓. “ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตและการแพร่รูปผ้าฝ้ายทอมือลาย ดอกลำดาวนในจังหวัดศรีสะเกษ” วารสารครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ๓(๒): ๔๔๓-๔๕๑.

พัฒน์ พิชาน, ๒๕๕๐. สุดยอดไม้ประดับ-ไม้ดอกหอม. กรุงเทพฯ: ไทยควรอัลตี้บุ๊คส์.

กราดรศรปัญญา และคณะ, ๒๕๔๗. บทกวีนิพนธ์: แผ่นดินศรีสะเกษ. อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป.

กราดร ศรปัญญา และคณะ, ๒๕๔๘. ศรีสะเกษ จังหวัดของเรา ๑ : ประวัติศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม. อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป.

กราดร ศรปัญญา และคณะ, ๒๕๔๘. ศรีสะเกษ จังหวัดของเรา ๒ : ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ การคมนาคมและสิ่งแวดล้อม. อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป.

มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, ๒๕๕๑. วรรณไม้ในมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป.

มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, ๒๕๕๑. วรรณไม้ในมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป.

รื่นฤทัย สัจพันธุ์, ๒๕๖๓. เล่าเรื่องขุนช้างขุนแผน. กรุงเทพฯ: ออมรินทร์.

วิเชียร เกษประทุม, ๒๕๔๕. นิทานพื้นบ้านประชากມอาเซียน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ พ.ศ.พัฒนา.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ วิทยาลัยครุสุรินทร์, ๒๕๕๗. นิทานพื้นบ้านในจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ. กรุงเทพฯ: กรุงสยามการพิมพ์.

ศานติ ภักดีคำ, ๒๕๕๖. ๑๐๐ เรื่องน่ารู้ในกัมพูชา. กรุงเทพฯ: ออมรินทร์คอมมิเก็ท.

ศิริรัตน์ หอมหลวง, ๒๕๖๑. พัฒนาการชุมชนเขมรโดยรวมบริเวณภาคตะวันออกของประเทศไทยใน พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๙. อุบลราชธานี: รายงานการศึกษาในรายวิชา ๑๕๓๒๔๙๑ การศึกษาอิสระ หลักสูตรสาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย อุบลราชธานี.

ศศิธร หลงผดุง, ๒๕๕๗. ผู้หญิงในกัมพูชาสมัยเขมรแดง ค.ศ.๑๙๗๕-๑๙៧៨: ศึกษาจาก Sawaeng Rok Kar Pit (ค.ศ.២០០០). อุบลราชธานี: รายงานการศึกษาในรายวิชา ๑๙๗៤-១๙៧៨ การศึกษาอิสระ หลักสูตรสาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ศรีเรือน แก้วกัจวัน, ๒๕๖๓. บุพพາพาเพลิน. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอส.อฟเช็ค ก้าฟฟิก ดีไซน์. ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๓๑. แอ่งอารยธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ: มติชน.

สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏคริสต์ศาสนา, ๒๕๖๔. บทลงโทษในประวัติศาสตร์ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม งานเทคโนโลยีดิจิทัล จำนวนหนึ่งสืบสาน ประเพณีสืบ传มา ไทยคริสต์ศาสนาเรื่องอารยธรรมแห่งศรัทธา มนตรารัชพุทธวงศ์ ภาค ๑. ศรีสะเกษ: ศรีสะเกษการพิมพ์.

สมั่น ธรรมมิ, ๒๕๖๑. ดอกไม้ล้านนา ศรัทธาและความหมาย. เชียงใหม่: สำนักส่งเสริมศิลปะวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุต สุวนิ, ๒๕๖๐. นิทานพื้นบ้านเขมร. ศรีสะเกษ: ทางหมอมบุคເຂົ້າສົ່ວ.

สริรยา สรุสัวสดี, ม.ร.ว., ๒๕๔๐. ปราสาทเขาพระวิหาร: ศาสนบรรพตที่ดงตามที่สุดในอาเซียน. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สุวิไล เปรมศรีรัตน์, ๒๕๓๘. นิทานพื้นบ้านเขมรถิ่นไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล.

ส.พลายน้อย, ๒๕๔๔. พีชพรรณเม้มงคล. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ.

ส.พลายน้อย, ๒๕๖๑. พฤกษนิยม. กรุงเทพฯ: ยิปซีกรุ๊ป.

สำนักราชเลขาธิการ, ๒๕๑๐. จดหมายเหตุเด็ดขาดคือสาน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.

หวาน พินธุพันธ์ (บรรณาธิการ), ๒๕๔๒. ต้นไม้มงคลพระราชทานประจำจังหวัด. กรุงเทพฯ: คุรุสภา. อนุพงษ์ พันธุพรประสิทธิ์, ๒๕๕๑. ไม้มงคล: ปลูกเสริมโขคลาก วาสนา บำรุง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ เพทาย.

อรุณรัตน์ ทองปัญญา, ๒๕๔๔. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นศรีสะเกษ. กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, ๒๕๔๕. ทิพยนิยมจากปราสาทหิน. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

อ.วันใจค, ๒๕๕๔. ไม้มงคล: เสริมราศีสร้างบารมีให้โขคลาก เสริมลาภ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ๕๐ Good. เอเลียน แอมอนนี่, ๒๕๕๓. บันทึกการเดินทางในลาวภาคสอง พ.ศ.๒๕๕๐. แปลโดย ทองสมุทร โดเร และ สมหมาย เปรมจิต. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Isan Arts and Culture

- ๐๑ บทบาท พื้นที่ ของกูมปีลญา
เครื่องเป็นเดินเพาด่านแกวยนรุปแบบดั้งเดิม
กำกับกลางบริบททางเศรษฐกิจ สังคม
การเมือง ตั้งแต่อีตานถึงป่าจุบัน
สืบสกัด สرمมงคลกาล
- ๐๒ วัฒนธรรมภาษาดันตรี
ของวงจรโลหะพื้นบ้านอีสานไปต่อกัน
พยาสันตุ ศรีวิเศษ
จับกีราพร ศรีวนันท์
พัชร ฤทธิ์เก้า
เส่าวรัตน์ กศศ.
- ๐๓ พระพุทธบาทกควยเงิน :
การศึกษาประวัติศาสตร์และความเชื่อ
ของปูชนียสถานสำคัญเมืองเชียงคาน
ธีระวัฒน์ ॥สันคำ พกธิวัฒน์ ดาวรียนสกัด
กานดา ปุ่มสัน วีระบุช ॥ย่มย้ม^๖
ขนิษฐา หาระคุณ
- ๐๔ วากกรรมเกี่ยวกับ “ล้ำดวน”
ในสังคมเมืองครีสต์เกษ
พ.ศ.๒๕๔๒ - ๒๕๖๔
รัณพงศ์ สารรัตน์
- ๐๕ บทความวิจัย การสร้างสรรค์
นาฏศิลป์ร่วมสมัย จากแรงบันดาลใจ
ในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน
เรื่อง ตำนานพาแดงหาท่าอี
หน่องหนานน้อย เมืองกุมภาปี
ตบชา ชั้นเจริญ^๗
นบุศักดิ์ เรืองเดช
- ๐๖ การสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านอีสาน
จากเอกลักษณ์ปู่หลกระหม่อม
ชุด “ปุ้ปีปั้งลำแพلن”
นันธ์วัฒน์ เขตชนกุ
ราชพิชัย เรียบรองย์^๘
พิรากรณ พันธุ์มณฑ์
คงฤทธิ์ อรุณรัตน์
- ๐๗ วารุณีเทพีสุรা
: การสร้างสรรค์การแสดงอีสานร่วมสมัย
มุกิดา ทิรุวน
พันธุ์กานต์ ตาลพล
สุไดรัตน์ อาฒยะพันธุ์^๙
กิตติพงศ์ มาดี
สันธนา ไชยโน^{๑๐}
กาบุญลัน เหล่าพิลัย
- ๐๘ นคราบเครซียบูรินทร์
: การสร้างสรรค์นาฏศิลป์อีสานร่วมสมัย
ณัฐริดา ประดิษัต
กฤษรีสวัสดิจกร จันโทโพธ์
สุ่่ราดัน อาฒยะพันธุ์^{๑๑}
ปายะฉัตร บากสีกา^{๑๒}
สุรบงก์ วงศ์ลุบลา^{๑๓}
กาบุญลัน เหล่าพิลัย^{๑๔}